

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Основная общеобразовательная школа с. Шанчы Чаа-Хольского
кожууна Республики Тыва»

Рабочая программа

Наименование учебного предмета Родная литература

Класс 8

Учитель Сундур Аиона Аионовна

Срок реализации программы, учебный год 2023-2024 уч.год _____

Количество часов по учебному плану: в неделю 2, в год 68 ч.

Учебник М. А. Кузнецов, Л. Л. Сергеев. Тыва чонаа, 8 класс.
Кызыл - 2018

Рабочую программу составил(а) Сундур

8-ки класска тыва чогаалды өөредиринге

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

- 1. Ажылчын программаның тургузуун Федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттарының негелделеринге дүүштүр тургускан.**
- 2. Чамзырын Е.Т., Күжүгет М.А, Ооржак Л.Х. Ниити өөредилге черлериниң 5-9 класстарына тыва аас чогаалы болгаш литератураның чижек программасына даянган. НШХИ, Кызыл. 2022ч.**
- 3. Авторлары: Күжүгет М.А, Ооржак Л.Х. Тыва чогаал ному, 8 класс. – 2022ч.**

Тыва Республиканын ниити өөредилге черлеринге (школаларына) төрөөн (тыва) чогаал эртемин 5-11 класстарга башкылаарына таарыштыр тургустунган чижек программаны өөредилге дугайында Хоойлуга (дугаары 9, 14, 29 ст.), ниити өөредилгениң фундаменталдыг өзөөнге күрүнениң федералдыг өөредилге стандартында ниити өөредилгениң түңнелдерин илередир негелдеринге дүүштүр база ийиги салгалдың гуманитарлыг эртемнерге хамаарыштыр кол ниити өөредилгениң чогаал эртеминиң чижек программасында сүмелерге даянып тургускан. Ол ышкаш өөредилгениң федералдыг күрүне стандартына кирип турар негелде, сүмелерге таарыштыр бөлүк авторларнын ажылдап кылганы чижек программаны («Тыва аас чогаалы болгаш литература». Ниити өөредилге черлеринин 5-11 класстарына чижек программа». Авторлары Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак. Кызыл, 2021 ч.) үндезин кылдыр алган.

8-ки класска тыва чогаалды өөредиринге 68 шак бердинген.

Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөредириниң сорулгалары:

Өөредиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарына ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадылгалыг:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;

- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарынсайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-медерели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружунамыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнеринин утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүн өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүн уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдың өзөөн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделерин, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүтүмчүлелдиг болурун чогаал кижизидер. Чечен чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте-бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чаңын хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштырарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарарынга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып билиринге өөредир.

Чечен чогаалда уран сөстүн дузазы-биле чураан амыдыралдың илереп келирин чүгле сеткил хөлзээшкинниг эвес, а медерелдии-биле сайгарып билирин өөредир. Чечен чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир көрүп болур. Ону «Кижиге дугайында эртем», «Амыдыралдың ному», «Уран-чечен шинчилел» деп адап турары таварылга эвес.

Тыва чогаал эртеми ниити филологияның тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй-ниити харылзажылгага тыва чогаал эртемининг салдары улуг. Чечен чогаалдың дылы дыл эртемининг бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүң эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

Кол ниити өөредилгениң 7-8 класстарына өөреникчилерниң номчулга культуразын бедидип, чогаал сайгарылгазын делгемчидер. Чогаалды чогаал теориязындан тема, идея, сюжет, композицияның элементилерин тодарадып, шүлүк тургузуун сайгарып шыдаар кылдыр өөредир.

Уругларга чогаалчы болгаш чогаал дугайында медээни боду билеп тывар, шинчилээр, эртем угланыышкынның бот-тускайлаң ажылдаар арганы бээр. Интернеттен медээлерни литература кичээлдеринге уругларның интеллектуалдыг сайзыралын бедидеринге, номчулгага сонургалын идепкейжидеринге, чогаал талазы-биле культуразын бедидеринге ажыглаар.

Тыва чогаал эртемин өөредирининг түңнелдери

Өөредилгениң **бот-тускайлаң түңнелдери** өөреникчининг зел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билиринче, өөренирининг чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырын медреселдиги-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразына хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырыринче угланган болур.

Предметтиг түңнелдер кижининг ажил-херээниң дараазында байдалдарынче: эртемниң спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шингээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөредиринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче угланган болур.

Метапредметтиг түңнелдер өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөредиринче, өөренирининг бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билирининг) регулятивтиг (бот-угланыышкынның), чаа билиг алырының аргаларын шингээттиреринче угланган болур.

Тыва чогаал эртеми 8-ки класска проблема-тематиктиг принципке үндөзилеттинип ажылдап кылдырган. Үндөзин билиглери – **маадыр болгаш ооң аажы-чаңы**.

8-ки класстың өөреникчилерининг кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери:

- чогаалдарның уран-чеченин онзагайын тодарадып, тайылбырлап билир;
- чогаалда чуруттунган болуушкуннарны, маадырларны долугу-биле сайгарып шыдаар;
- өөренип эрткен сөзүглелдерининг уран-чеченин сайгарбышаан, өөрөнгөн чогаал теориязын шын ажыглап билир;

- утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чугаалап, рольдап номчуп, планның янзы-бүрү хевирлерин (сюжеттиг, идей-тематикалыг, композициялыг, цитаталыг) тургузуп билир;
- номчаан чогаалдарына хамаарыштыр өскелерниң бодалдарын дыңнап, билип, аңаа хамаарыштыр бодунуң бодалын барымдаалыг шынзыдып өөренир;
- номчаан чүүлүнгө бодунуң хамаарылгазын тода илеретпишаан, аңаа дүүштүр презентацияны кылып билир;
- номчаан чогаалдарына кыска шинчилел ажылдарын болгаш чогаадыкчы ажылдарны кылыр;
- өөрөнгөн чогаалдарына бижимел ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин кылып шыдаар;
- өөрөдилге номунуң тайылбыр кезээн болгаш аңгы-аңгы словарьларны, энциклопедияларны ажыглап билир.

8-КИ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИНГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Предметтиг түннелдер

Өөреникчилер шингээдип алыр:

- кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүн хевирлеттинеринге чечен чогаалдың салдарын тайылбырлап билир;
- символиктиг оворларның делгем ужур-утказын тодарадып билир
- ; — «Чөөн чүк», «эр сөс», тоожукчу маадыр болгаш оон-даа өске таваржы бээр билиишкиннерниң утказын сайгарып билир;
- авторнуң чогаал бижиир бот-тускайлаң аянын, дылының онзагайын билир;
- дылдың чурумалдыг аргаларының чогаал темазын болгаш идеязын тодарадырынга салдарлыын билир;
- чогаалдың аас чогаал-биле харылзаалыын, үндезинниин тодарадып билир;
- сөзүглел-биле ханы ажылдап өөренир;
- нарын, философчу уткалыг чогаалдарның идеялиг утказы-биле ажылдап билир
- ; — угаап боданырын сайзырадыр;
- чогаалдарда өөредиглиг чугааларның идеялиг утка илередиринге база теманы бадыткалдыг ажыдарына салдарлыын тодарадып билир;
- чагыг, сургаал сөстөргө даянып, чиге, тода аас болгаш бижимел харыыларны берип билир;
- чогаал темазына даянып, ханы угаадыглыг, сайгарылгалыг чугаага киржир, бодалдарын хостуг илередип билир;
- чогаалчының чогаадыкчы ажыл-ижи, амыдыралдың чидиг айтырыгларынче көрүжү, бот-хуунуң туружун илередирин билир;
- авторнуң стили, чогаалдың дылы болгаш дылдың чурумалдыг

аргаларының онзагайын тодарадыр;

- чогаал жанрларынга дүүштүр оларның онзагайларын бадыткалдыг чижектер-биле тодарадып шыдаар;

- чогаалга хамаарышкан теориялыг терминнер, билиишкиннерни билир;

- символиктиг овор-хевир деп билиишкинни боттарының деңнели-биле сайгарып шыдаар;

- детальдарның, бойдус чурумалының чогаалдың идеялиг утказын тодарадырынга салдарын тодарадып билир;

- чогаалдың аас чогаалдан үндезинниг харылзаалыын билир;

- чогаалда болуушкуннарны төөгүлүг үе-биле чергелештир бодунуң билип турары-биле сайгарып билир;

- тыва дылче очулдурган чогаалдар дугайын билир;

- комментарийлиг номчулганы күүседип билир;

- чогаалдың композициязын сайгарып шыдаар;

- чогаалдың адының, эпигравының идеялиг утказын тодарадып шыдаптар;

- уран чүүлдүң бүгү хевирлери-биле чогаалды чергелештир шиңгээди билир;

- төрөөн чер, төрөөн дыл, төрөөн чон дугайында чогаалдарны өөрөнгениниң аайы-биле бөлүктөп, сайгарып билир;

- ава дугайында чогаалдарның идеязын амыдырал болгаш чогаалдан алган бадыткалдыг чижектерлиг сайгарып билир;

- З. А. Намзырай болгаш өске-даа херээжен чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын билир;

- мөзү-шынар темазында бижиттинген чогаалдарның өөредиглиг, кижизидилгелиг салдарын илередип билир;

- чогаал маадырларының аразында харылзаалар, чогаалда болуушкун, девискээр дугайында билигни шиңгээди, бот-тускайлаң ажылдап билир;

- аянынг номчулганың негелдезинге дүүштүр (монолог, диалог, рольдап) номчуурун билир;

- элээдилер делегейинде, өг-бүлө болгаш ниитилелде көдүртүнүп турар чидиг социал айтырыгларга хамаарышкан чогаалдарны сайгарып, бот- хуузунуң көрүжүн чиге, тода тайылбырлап билир;

- угаап-боданыышкынның болгаш өске-даа угланыышкыннарлыг бижимел ажылдарны күүседип билир;

- аудио болгаш видео хевирлерде чогаалдарны сонуургап, дыңнап, сайгарып билир;

- библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билир.

Өөреникчи шиңгээди ап шыдаптар аргалыг:

- кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүң хевирлеттинеринге уран чүүлдүң бир хевири чечен чогаалдың салдарын тайылбырлап билир;

- чурттуң төөгүзү болгаш чогаалчының чогаадыкчы ажыл- ижиниң аразында харылзаалыын шиңгээди алыр;

- литературлуг дүрүм, терминнер болгаш билиишкиннерге хамаарышкан

сөстөрнү мөзү-шынар болгаш эстетикага дүүшкен чидиг айтырыгларны шииттирлээринге чогуумчалыг ажыглаар;

— бойдус чурумалы (пейзаж) тема болгаш идея ажыдарының чепсээ дээрзин шиңгээдир;

— новелла жанрының онзагай талаларын илередип билир, ында композиция тургузуун, дылдың чурумалдыг ажыглалының база өске-даа аргаларның чогаал маадырларының иштиги делегейин билип алырынга салдарын тодарадып билир;

— тыва литератураның тургустунуп, хөгжүп эгелээн чылдарында тыва чогаалчыларның иши жанрының хевирлериниң сайзыраарынга салдарын каксы билир;

— либретто жанрының онзагайын тодарадып билир, улустуң аас чогаалының ук хевирниң сайзыраарынга ужур-дузаны билир;

— очерк жанрының онзагайын тодарадып билир, ук жанрда бижиттинген чогаалдарны билир;

— чечен чогаалдарның мөзү-шынар болгаш ниитилелде чөптүг эвес айтырыглар шииттирлээринге салдарлыын тодарадып, чогаалдарның темазын илередип билир;

— кижилер аразында янзы-бүрү харылзааларны ажыдарынга чечен чогаалдың салдарын ажыдып билир;

— мөңгө үе, сагыш-сеткилдин арыы, үе маңы дугайында угаап боданып билир;

— чогаалдарның төрүттүнген чылдагааннары, төөгүзү-биле ажылдап билир, херек кырында амыдыралда бар маадырларның чуртталгазы-биле таныжар;

— чоннуң амыдыралчы көрүжүн аас чогаалы, фольклор дузазы- биле тодарадып билир;

— сюжет болгаш композиция дугайында билигни билир;

— чогаал аттарының, ооң иштинде окур-хевирлерниң символиктиг ужур-утказын билир.

Шээжилээр чогаалдар:

Кюнзегеш Ю. Ш. Шүлүк «Чөөн чүктүң кижизи мен».

Кенин-Лопсан М. Б. Шүлүк «Хүттүң ужары» (шилилге-биле).

Кудажы К-Э. К. Тоожу «Тараа» (шилилге-биле).

Куулар Ч. Ч. Тоожу «Шораан» (шилилге-биле).

Сарыг-оол С. А. Шүлүглел «Улуг-Хемим» (шилилге-биле), шүлүк «Херээжен»; шүлүк «Авамның ынак оглу».

Сарыг-оол С. А. Либретто «Чечен биле Белекмаа» (шилилге-биле).

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Өөредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөредилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөредилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнөр болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.1.178-02).

Календарь-тематиктиг планнаашкын. 8 класс

	Кичээлдин темазы	Шагы	План	Факт
1	Кириилде кичээл. Чогаал дугайында сөс	1	02.09	
2	Сарыг-оол С. А. «Улуг- Хемим»	1	08.09	
3	Сарыг-оол С. А. «Улуг- Хемим»	1	09.09	
4	Сарыг-оол С. А. «Улуг- Хемим»	1	15.09	
5	Шулуглел дугайында билиг	1	16.09	
6	Кюнзегеш Ю. Ш. «Дыт»	1	22.09	
7	Кюнзегеш Ю.Ш. «Чөөн чүктүң кижизи мен»	1	23.09	
8	Доржу М. Б. «Даг эзири»	1	29.09	
9	Доржу М. Б. «Даг эзири»	1	30.09	
10	Сүрүң-оол С. С. «Ырла, Хемчик»	1	06.10	
11	Сүрүң-оол С. С. «Ырла, Хемчик»	1	07.10	
12	Кенин- Лопсан М.Б. «Хүттүң ужалы»	1	13.10	
13	Кудажы К-Э. К. «Таңды кежи»	1	14.10	
14	Кудажы К-Э. К. «Таңды кежи»	1	20.10	
15	Кудажы К-Э. К. «Таңды кежи»	1	21.10	
16	Хыналда ажыл	1	27.10	
17	Частырыглар-биле ажыл		10.11	
18	Зоя Байсалова «Тайга ээзи»	1	11.11	
19	Зоя Намзырай «Дуруяалыг шол»	1	17.11	
20	Кызыл-Эник Кудажы «Тараа»	1	18.11	
21	Кызыл-Эник Кудажы «Тараа»		24.11	
22	Класстан дашкаар номчулга. А. С. Неверов. Тоожу «Аыштыг-чемниг Ташкент хоорай» (очул. А. К. Делгер-оол) (шилиттинген эгелер)	1	25.11	
23	Класстан дашкаар номчулга. А. С. Неверов. Тоожу «Аыштыг-чемниг Ташкент хоорай» (очул. А. К. Делгер-оол) (шилиттинген эгелер)	1	01.12	

24	Антон Уержаа «Ажыл»	1	02.12	
25	Чогаадыг «Ынак чогаалым»	1	08.12	
26	Частырыглар-биле ажыл	1	09.12	
27	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	15.12	
28	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	16.12	
29	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	22.12	
30	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	23.12	
31	Хыналда ажыл	1	29.12	
32	Частырыглар-биле ажыл	1	30.12	
33	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	12.01	
34	Виктор Кок-оол «Самбажык»	1	13.01	
35	Степан Сарыг-оол «Чечен биле Белекмаа»	1	19.01	
36	Шии дугайында билиг	1	20.01	
37	Антон Уержаа «Уш чус харлыг кырган кускуннун чагыы»	1	26.01	
38	Маадыр-оол Ховалыг «Ыдыктаан тук»	1	27.01	
39	Маадыр-оол Ховалыг «Ыдыктаан тук»	1	02.02	
40	Барымдаалыг чогаалдар дугайында билиг	1	03.02	
41	Практиктиг кичээл	1	09.02	
42	Частырыглар-биле ажыл	1	10.02	
43	Степан Сарыг-оол «Херээжен»	1	16.02	
44	Степан Сарыг-оол «Авамнын ынак оглу»	1	17.02	
45	Екатерина Танова «Иенин салым-хуузу»	1	01.03	
46	Екатерина Танова «Иенин салым-хуузу»	1	02.03	
47	Екатерина Танова «Иенин салым-хуузу»	1	15.03	
48	Екатерина Танова «Иенин салым-хуузу»	1	16.03	
49	Эдертиг	1	22.03	
50	Частырыглар-биле ажыл	1	23.03	
51	Александр Даржай «Авамга чечээм»	1	05.04	
53	Михаил Дуюнгар «Авамнын тону»	1	06.04	
54	Чогаадыг «Авам чылыг холдары»	1	12.04	
55	Частырыглар-биле ажыл	1	13.04	
56	Зоя Намзырай «Авам мени манап орар»	1	19.04	
57	Черлиг-оол Куулар «Шораан»	1	20.04	
58	Черлиг-оол Куулар «Шораан»	1	26.04	
59	Черлиг-оол Куулар «Шораан»	1	27.04	
60	Черлиг-оол Куулар «Шораан»	1	03.05	
61	Черлиг-оол Куулар «Шораан».Туннел кичээл	1	04.05	
62	Практиктиг кичээл	1	10.05	
63	Частырыглар-биле ажыл	1	11.05	
64	Кок-оол Чамыян «Ханы дазыл»	1	17.05	
65	Кок-оол Чамыян «Ханы дазыл»	1	18.05	
66	Артык Ховалыг «Уш уне»	1	24.05	
67	Хыналда тест	1	25.05	
68	Частырыглар-биле ажыл	1	31.05	

